

Lohtajan kunnan toimet taloudellisen hyödyn saamiseksi
Puolustusvoimien Vattajanniemen ampuma- ja harjoitusalueesta
1970- ja 1980-luvuilla

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

20.5.2020

Mikko Kinnunen

Sisällys

Johdanto	3
1 Vattajan pakkolunastaminen puolustustarkoituksiin.....	7
2 Kunnan herääminen – Vattaja halutaan matkailukäyttöön	11
2.1 Matkailun kehittäminen Kalajoella ja Lohtajalla ennen sotia.....	11
2.2 Kunta tekee aloitteen Vattajan saamisesta matkailukäyttöön	14
3 Vaihtoehtona sotilaskäytön tehostaminen.....	18
3.1 Vattajaa esitetään varuskunta-alueeksi	18
3.2 Tarvikehankinnoista ja työpaikoista piristystä talouteen	20
Loppulause	23
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	25
Liitteet	28

Johdanto

Lohtajan Karhin kohdalla meren puolella alkaa laaja lentohiekka-alue, Vattaja. Se on kymmenen kilometriä pitkä ja paikoin runsaan kilometrin levyinen. Myrskyt ja merivirrat kasvattavat nopeasti sen läntistä nokkaa maankohoamisen lisäksi. Vattaja on kuin pieni Sahara, eksyttävä ja salaperäinen. Hiekka on kinostunut monien metrien korkuisiksi kinoksiksi, jotka muistuttavat jättiläisaaltoja. Välissä saattaa olla pieni lampi, tuomipensas tai jokin korsi sinivihreää rantaheinää.¹

Keski-Pohjanmaalla Lohtajan Vattajanniemessä sijaitseva Vattajan lentohiekka-alue on Suomen ja Euroopan laajin boreaalisen vyöhykkeen² hiekkadyynirata. Alue on sekä luontotyyppiltään että eliöstöltään edustava, ja luontonsa monipuolisuuden, luonnontilaisuuden ja harvinaisuuden vuoksi alue on arvioitu yhdeksi luontotyyppinsä biologisesti arvokkaimmaksi kohteeksi.³ Vattajan lentohiekka-alue on myös listattu valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi⁴ sekä valittu vuoden retkikohteeksi 2016.⁵ Niemen pohjoiskärjessä sijaitsee alueeseen keskeisesti kuuluva Ohtakarın saari, joka on toiminut kalastuksen tukikohtana aina 1500-luvulta asti. Vattajanniemen ja Vattajan lentohiekka-alueen keskeisimmät osat ovat olleet Puolustusvoimien harjoitus- ja ampuma-alueena vuodesta 1952.⁶

Vattaja on 1950-luvulta lähtien, Puolustusvoimien tultua alueelle, ollut maankäytön kiistojen kohde, ja ajoittain kiistat ovat kärjistyneet konflikteiksi. Maankäytön konflikti on yksi ympäristökonfliktin ilmenemismuodoista, jolle tyypillisiä piirteitä ovat esimerkiksi samaan maa-alueeseen liittyvät erilaiset tavoitteet, intressit ja arvostukset. Maankäytön konflikteilla voi olla useampia osapuolia, joiden välillä vallitsee perustavanlaatuisen ristiriitan intressejä ja tavoitteita koskien. Osapuolten toiminnassa voidaan nähdä merkkejä vastapuolen toiminnan vaikeuttamisesta tai suoranaista

¹ Vilkuna 1965, 9.

² Boreaalinen vyöhyke; pohjoinen havumetsävyöhyke. Yleinen suomalainen ontologia (YSO). Luettu 19.2.2020.

³ Mäkinen et al. 2011, 153.

⁴ Keski-Pohjanmaan liitto & Sigma konsultit Oy 2001, 123–124.

⁵ Retkipaikka-internetsivusto.

⁶ Halsti 2008, 43.

estämisestä.⁷ Konflikti on käsitteenä lähellä *kiistaa*, joka on kuitenkin merkitykseltään varovaisempi, tarkoittaen tiettyä aktualisoitunutta tapausta.⁸

Tästä aiheesta maantieteen pro gradu -tutkielman *Kiistat Lohtajan Vattajan alueen käytöstä osallistumisen näkökulmasta* tehnyt Cecilia Halsti (Helsingin yliopisto, 2008) tarkastelee Vattajan alueen käytöstä syntyneitä kiistoja, erotellen ne useampaan vaiheeseen, ja monen eri osapuolen välillä tapahtuneiksi.⁹ Esimerkiksi Puolustusvoimat on varjellut omaa etuaan pitäen kiinni korvaamattomasta harjoitusalueestaan, Lohtajan kunta on pyrkinyt saamaan Vattajaa omasta näkökulmastaan tuottavampaan käyttöön, elinkeinonharjoittajat, kuten kalastajat ja turkistarhaajat, ovat kamppailleet oman elinkeinonsa puolesta, ja luonnonsuojelijat ovat kiinnittäneet huomiota Vattajan monimuotoisen luonnon säilyttämiseen.¹⁰

Tutkimuksellisesti Vattajan alue on kiinnostanut etenkin maantieteilijöitä. Halstin tutkimuksen lisäksi Vattajasta on 2000-luvulla Helsingin yliopistossa kirjoitettu neljä pro gradu -tutkielmaa.¹¹ Myös Metsähallitus ja Ympäristöministeriö ovat tuottaneet ja tilanneet tutkimuksia Vattajan luonnosta.¹² Muusta Vattajaa koskevasta tutkimuksesta mainittakoon Kaisa Hahdon kirjoittama suomen kielen pro gradu -tutkielma *Vattaja-diskurssi: ideologiset merkitykset sanomalehti Keskipohjanmaan Vattaja-uutisissa* (Oulun yliopisto, 2012), jossa Hahto muun muassa verbiprosesseja tarkastellen tutkii kahdentoista *Keskipohjanmaassa* julkaistun Vattajaa koskevaa uutisen taustalla vaikuttavia ideologioita.¹³

Hahdon työtään varten haastatteleman *Keskipohjanmaan* päätoimittajana vuosina 1990–2013 toimineen Lassi Jaakkolan mukaan Vattajan alueen käyttö ja siihen liittyvät konfliktit ovat vuosikymmeniä olleet lehden ”tärkeimpiä ja tarkimmin seurattuja aihepiirejä”. Jaakkolan mukaan Vattajan käyttöön liittyvät seikat ovat myös nousseet valtakunnallisiin otsikoihin varsin usein.¹⁴ Aiheen mielenkiintoisuudesta, miksei tärkeystään, keskipohjalaisille ihmisille kertoo niin ikään Cecilia Halstin tutkimuksen varsin laaja pääaineisto, joka käsittää yli 400 Vattajaa käsittelevää

⁷ Peltonen & Villanen 2004, 10.

⁸ Peltonen & Villanen 2004, 7.

⁹ Halsti 2008, 66.

¹⁰ Halsti 2008, 41–54.

¹¹ HELDA, Helsingin yliopiston digitaalinen arkisto.

¹² Esim. Mäkinen et al. 2011; Sievänen & Tikkanen 2007.

¹³ Hahto 2012.

¹⁴ Hahto 2012, 1–6.

sanomalehtiartikkelia, joista suurin osa on julkaistu maakuntalehti *Keskipohjanmaassa* sekä Lohtajan seudun paikallislehdessä, *Lestinjoessa*.¹⁵

Tarkastelen tässä tutkielmassa Lohtajan kunnan toimia alueellaan sijainneen Puolustusvoimien harjoitusalueen käytön suhteen. Kandidaatintutkielmani on historian kvalitatiivista perustutkimusta, jossa selvitän, millä tavoin Lohtajan kunta yritti tehostaa pakkolunastetun Vattajan alueen käyttöä, eli saada alueesta taloudellista hyötyä, sekä miten se näissä pyrkimyksissään onnistui. Tarkoitukseni on asiakirja- ja sanomalehtiaineistoa käyttäen esittää päätelmiä Lohtajan kunnan toimista sekä vertailla tuloksiani aiempaan tutkimukseen. Tutkielmani metodologisena oppaana käytän Jussi T. Lappalaisen kirjoittamaa kirjaa *Haluatko historiankirjoittajaksi?*.

Asiakirja-aineistoni koostuu Vattajan suunnittelun ja kehittämisen myötä syntyneistä kirjeistä ja muistioista, jotka olen kerännyt tätä nykyä Kokkolan kaupunginarkiston kuuluvasta lakkautettujen kuntien (Kälviä, Lohtaja ja Ullava) arkistosta, joka sijaitsee Kälviän aluetoimiston tiloissa. Sanomalehtiaineiston olen niin ikään kerännyt arkistosta. Tämä johtuu siitä, ettei sanomalehti *Keskipohjanmaa* ole digitoitu vuosikertojaan kattavasti, enkä vallitsevan poikkeustilanteen johdosta ole voinut hyödyntää Kokkolan kaupunginkirjastossa sijaitsevia *Keskipohjanmaa* -lehden mikrofilmejä.¹⁶

Aloitan aiheen käsittelyn tarkastelemalla Vattajanniemen päätymistä Puolustusvoimien ampuma- ja harjoitusalueeksi pitkälti tutkimuskirjallisuuden ja sanomalehtiaineiston pohjalta.¹⁷ Luvuissa kaksi ja kolme käsittelen Lohtajan kunnan heräämistä omien etujensa ajamiseen. Kunta yritti ensin saada Vattajan Puolustusvoimilta takaisin perustaakseen alueelle matkailu- ja virkistystoimintaa. Kun kunta ei tässä onnistunut, esitti se Vattajaa Puolustusvoimille harjoitustoimintaa tehokkaammaksi alueeksi, varuskunta-alueeksi. Tutkielman rajaan käsittelemään Lohtajan kunnan toimia, joten alueen muiden toimijoiden, kuten luonnonsuojelijoiden ja elinkeinonharjoittajien, intressit jäävät tutkielmassa vähemmälle huomiolle. Ajallisesti rajaan tutkielmani

¹⁵ Artikkelit ovat yhtä lukuun ottamatta vuosilta 1984–2008. Keskipohjanmaan ja Lestinjoen lisäksi Halsti on tutkimuksessaan käyttänyt Helsingin Sanomien, Ilta-Sanomien, Suomen kunnat -lehden sekä Vihreän langan artikkeleita. Halsti 2008, 133–134.

¹⁶ Digitoituja Keskipohjanmaa-lehtiä on Kansalliskirjaston digitaalisista aineistoista saatavilla vuosilta 1917–1939, 1954 sekä vuodesta 2017 eteenpäin.

¹⁷ Arkistoon on tallennettu pakkolunastusprosessissa syntyneitä pakkolunastusasiakirjoja (esim. kokouspöytäkirjoja). Tämän aineiston olen katsonut, mutta koska en huomannut ottaa aineistosta kopioita, en ole kyennyt sitä työssäni hyödyntämään. Arkistot menivät poikkeustilanteen johdosta kiinni 18.3.2020.

käsittämään ajanjakson 1950-luvulta 1980-luvun loppuun. Pääpaino on kuitenkin 1970- ja 1980-luvuissa, koska juuri tuolloin Lohtajan kunta ryhtyi tavoitteitaan toteuttamaan.

1 Vattajan pakkolunastaminen puolustustarkoituksiin

Puolustusvoimat joutui toisen maailmansodan jälkeen etsimään ilmatorjunta-asetajilleen uutta ampuma- ja harjoitusaluetta, sillä ilmatorjuntajoukkojen Karjalan kannaksella sijainnut Muurilan harjoitusalue jäi rauhansopimuksessa Neuvostoliiton puolelle.¹⁸ Muurilan harjoitusalue Kuolemajärvellä oli perustettu Viipuriin 1930-luvun alussa sijoitetulle ilmatorjunta- ja lentorykmentille. Harjoitusalue oli hiekkainen kangas Kipinolan järven rannalla, ja se soveltui ilmatorjuntajoukkojen harjoittelualueeksi ilmeisen hyvin: alue oli tasainen, kuiva ja se sijaitsi järven rannalla, jonka päälle ammunta oli mahdollista.¹⁹

Vuonna 1949 Puolustusvoimissa aloitettiin tutkimukset uuden harjoitusalueen löytämiseksi. Ilmatorjunta-asetajin ampuma-alueelle oli tarvetta, sillä Muurilan menettämisen jälkeen ammuntoja oli suoritettu pääasiassa Helsingin Santahaminassa, jossa esimerkiksi vilkkaan meriliikenteen vuoksi ne olivat käyneet haasteellisiksi. Uuden ampuma-alueen vaatimuksina pidettiin riittävää ampumismahdollisuutta: ampumissektorin tuli olla 180 astetta ja ampua tuli voida 15 kilometrin etäisyydelle.²⁰

Puolustusvoimien suorittamien perusteellisten tiedusteluiden, joihin lukeutui muun muassa lentotiedusteluita, tuloksista kävi ilmi Lohtajan Vattajanniemen hyvä soveltuvuus uudeksi ampuma- ja harjoitusalueeksi. Uudeksi harjoitusalueeksi tutkittiin toki koko joukko muitakin alueita ympäri Suomea. Esimerkiksi Hankoniemen alue Suomen eteläkärjessä osoittautui tutkimuksissa sijainniltaan sinänsä sopivaksi, mutta ammuntojen kannalta mahdottomaksi, koska alueella oli vilkasta ympärivuotista meriliikennettä, kuten Helsingin Santahaminassakin. Kenttätyökistön laaja Rovajärven harjoitusalue ei puolestaan soveltunut ilmatorjuntajoukoille, koska vaara-alueet eivät olleet ilmatorjunta-ammunnoille riittävät. Ilmatorjunnan ampuma- ja harjoitusalueeksi kaavailtiin jopa ulkosaaristoa. Tämä aie todettiin kuitenkin toteuttamiskelvottomaksi jo logistisista syistä.²¹

Lohtajan Vattajanniemi osoittautui liki ihanteelliseksi alueeksi ilmatorjuntajoukoille. Vattajan valintaa puolsivat muun muassa 180° ampumasektori ja ammuntojen

¹⁸ Peltola et al. 2002, 11.

¹⁹ Kojo et al. 1957, 600.

²⁰ Halsti 2008, 42.

²¹ Peltola et al. 2002, 11–13.

valvonnan kannalta suotuisa saareton meri. Alueen katsottiin myös soveltuvan sekä maa- että meriammuntoihin. Lähin lentokenttä sijaitsi vain noin 20 kilometrin päässä Kokkolassa ja rautatieasemat niin ikään lähellä, Kokkolassa ja Kannuksessa, mitkä osaltaan myötävaikuttivat Vattajanniemen valintaa uudeksi ampuma-alueeksi.²²

Puolustusministeri Emil Skog määräsi 22.1.1952 ilmatorjuntatykistön komentajan sopimaan paikallisten asukkaiden kanssa hankittavan harjoitusalueen koosta. Helmikuun 7. päivänä valtioneuvosto antoi puolustusministeriölle luvan tarpeellisten maa- ja vesialueiden pakkolunastamiseksi, samalla asettaen pakkolunastamisen toimittamista varten erityisen pakkolunastustoimikunnan. Pakkolunastustoimikunta koostui puolustusvoimien, valtion ja Lohtajan kunnan edustajista. Toimikunta antoi lopullisen päätöksensä Lohtajan kunnan Lohtajan kylän osalta 19.11.1954 ja Karhin kylän osalta 27.11.1956. Valtio pakkolunasti pääasiassa yksityisten ihmisten sekä seurakunnan maata yhteensä 1253 hehtaaria ja vesialuetta 180 hehtaaria. Rajoitettu käyttöoikeus perustettiin kattamaan 740 hehtaaria maa- ja 1000 hehtaaria vesialuetta.²³

Siitä, miten lohtajalaiset suhtautuivat Vattajanniemen pakkolunastamiseen, on tutkimuskirjallisuudessa ja lähteissä esitetty hyvinkin erilaisia näkemyksiä. Cecilia Halstin mukaan metsäkasvultaan huonon hiekka-alueen menettämistä ei maanomistajien keskuudessa pidetty suurena tappiona.²⁴ Tällä Halsti viitanee Vattajan arvoon juuri maanviljelyksen näkökulmasta. Hedelmätön hiekka-alue ei toki ollut maanviljelyn kannalta muuta kuin joutomaata, kuten Ilmavoimien esikunnan muistiossakin vuonna 1952 todettiin.²⁵ Lohtajan kunnalliskertomuksessa vuodelta 1952 annettiin pakkolunastamisesta ja alueen merkityksestä maanomistajille kuitenkin aivan toisenlainen kuva:

Valtioneuvoston v. 1952 tehtyä päätöksen noin 1 400 ha:n suuruisen alueen Vattajan niemestä pakkolunastamiseksi puolustuslaitokselle ilmatorjuntatykistön leirialueeksi oli se huomattava taloudellinen isku maanomistajille ja on muutenkin aiheuttanut väestössä vakavaa huolestumista.

²² Peltola et al. 2002, 13.

²³ Peltola et al. 2002, 13–14.

²⁴ Halsti 2008, 67.

²⁵ Ote Eversti Eino Tuompon 16.11.1952 allekirjoittamasta Ilmavoimien esikunnan muistiosta. Peltola et al. 13.

*Vattaja on vaihtamassa omistajaa, ja isännöi puolustuslaitos kohta tuttujen pakkojemme liepeillä.*²⁶

Vattajan pakkolunastamisesta käytiin lehtien mielipidepalstoilla keskustelua vielä vuosikymmeniä pakkolunastamisen jälkeen. KP:n mielipidepalstalla kirjoittanut ”Vattajan ystävä” väitti lohtajalaisten suorastaan tyrkyttäneen Vattajaa puolustusvoimille.²⁷ Toinen mielipidekirjoittaja huomautti, että vapaaehtoisista maanluovutuksista olisi tehty kauppakirjoja pakkolunastuspöytäkirjojen sijaan.²⁸ Yhdessä kirjoituksessa katsottiin, ettei Vattajan hiekkarantojen arvoa oltu 1950-luvulla luovutussopimuksia tehtäessä ymmärretty muuten kuin maatalouden kannalta, ja että Vattaja ”henkisenä ja materiaalisena luonnonrikkautena” tajuttiin vasta myöhemmin.²⁹

Ilmatorjuntamiehet Lohtajalla 1952–2002 -historiikin mukaan Vattajanniemen harjoitusalueen lunastaminen Puolustusvoimien käyttöön oli poikkeuksellisen hankala ja työläs tehtävä. Vattajanniemellä oli lunastustoimenpiteiden alkaessa vielä uusjako³⁰ suorittamatta, ja monella palstalla oli useita omistajia, pahimmillaan jopa useita kymmeniä. Tästä syystä alueen lunastaminen vapaaehtoisilla kaupoilla katsottiin mahdottomaksi, ja alueen lunastamisessa turvaututtiin pakkolunastusmenettelyyn.³¹ Sodanjälkeisten olojen on myös arveltu vaikuttaneen pakkolunastusprosessiin. Lohtajan kunnan Vaasan läänin maaherralle osoittamasta muistiosta käy ilmi näkemys, jonka mukaan kellään ei ollut rohkeutta sodanjälkeisissä oloissa asettua poikkiteloin armeijan hankkiessa itselleen maata.³²

Vattajanniemi jouduttiin siis pakkolunastamaan Puolustusvoimien käyttöön, koska ilmatorjuntajoukot tarvitsivat uutta ampuma- ja harjoitusaluetta. Pakkolunastamiseen päädyttiin, koska alueen lunastaminen vapaaehtoisilla kaupoilla olisi ollut sekavien maanomistusolojen vuoksi erittäin vaikeaa. Alueen menettäminen ei ollut lohtajalaisille yhdentekevä asia, mikä käy ilmi jo edellä esitetystä vuoden 1952 kunnalliskertomuksesta. Asianosaiset myös vaativat menetetyistä maasta, rakennuksista

²⁶ Kunnalliskertomukset. Lohtajan kunnan arkisto (LKA) Dh:1. Kokkolan kaupunginarkisto (KKA).

²⁷ Vattajan ystävä, ”Vattaja-hysteria?” (mielipide). KP 9.8.1989.

²⁸ Kehitystä tasapuolisesti, ”Arvoisa Vattajan ystävä” (mielipide). KP 11.8.1989.

²⁹ Anita Pahkala, Risto Jukkola, Jouko Toskala ja joukko muita nykyisiä ja entisiä lohtajalaisia ja Lohtajan ystäviä, ”Vattaja säilytettävä!” (mielipide). KP 29.7.1989.

³⁰ Uusjako on kiinteistötoimitus, jossa tiluksia järjestelemällä pyritään muodostamaan järkevä ja tarkoituksenmukaisen kokoisia yhtenäisiä pelto- ja metsäaloja. Tieteen termipankki.

³¹ Peltola et al. 2002, 14.

³² Lohtajan kunnan muistio maaherra Mauno Kangasniemelle 28.10.1985. Vattajaa koskevia asiakirjoja. LKA Hc:1. KKA. Ks. myös Halsti 2008, 67.

– kuten kalamajoista ja huviloista – sekä kalastukselle aiheutuvasta haitasta asiaan kuuluvia korvauksia.³³ Pakkolunastusprosessin vaikeudesta kertoo niin ikään sen kesto: lopullinen piste neuvotteluille saatiin vasta vuonna 1956, yli neljä vuotta pakkolunastamispäätöksen jälkeen. Lohtajalaiset näyttävät kuitenkin suhtautuneen Puolustusvoimiin myönteisesti, ja sitä kautta hiljalleen sopeutuneen uuteen tilanteeseen. Tämän osoittaa esimerkiksi Lohtajan kunnanvaltuuston puheenjohtaja Eino Kamilan *Uuden Suomen* (US) artikkelissa vuonna 1954 antama lausunto, jossa Kamila totesi, että vaikka Vattajanniemen pakkolunastaminen oli ollut lohtajalaisille ”ankara asia”, oli alue kuitenkin saatu Puolustusvoimien tulon myötä arvokkaaseen käyttöön. Kamila lisäksi uskoi, että Vattajanniemen hietikot palvelisivat maata parhaiten juuri Puolustusvoimien omistuksessa.³⁴

Kun Vattajanniemi pakkolunastettiin Puolustusvoimien ampuma- ja harjoitusalueeksi, kylvettiin samalla pitkällisen maankäytön konfliktin siemenet hiekkaan – Halstin luonnehdintaa lainaten.³⁵ Ympäristö- ja maankäytön konflikteja tutkittaessa hyväksi lähestymistavaksi on todettu konfliktin vaiheistaminen.³⁶ Vattajan konflikti voidaan Cecilia Halstin vaiheistusta käyttäen jakaa neljään ajanjaksoon. Ensimmäisen, eli pakkolunastusvaiheen jälkeen alkoi *heräämisvaihe*, joka on tämän työn ajallinen konteksti, ja jota käsittelen seuraavissa luvuissa. Vattajan konfliktista on lisäksi eroteltavissa kaksi aktiivisen toiminnan vaihetta. Näistä ensimmäinen, paikallisten aktiivisen toiminnan vaihe, käsittää ajanjakson 1990-luvulta 2000-luvulle. Tuolloin paikalliset ihmiset järjestäytyivät ja perustivat Pro Vattaja -yhdistyksen suojelemaan alueen siviilikäyttöä. Puolustusvoimien aktiivisen toiminnan vaihe on Halstin jaksotuksessa viimeinen, ja se käsittää ajan vuosituhannen vaihteesta eteenpäin. Ajanjaksoa leimaa Puolustusvoimien pyrkimys entisestään tiukentaa otettaan Vattajanniemestä.³⁷

³³ Halsti 2008, 67–68.

³⁴ US 29.5.1955.

³⁵ Halsti 2008, 67.

³⁶ Peltonen & Villanen 2004. 7–8.

³⁷ Halsti 2008, 66.

2 Kunnan herääminen – Vattaja halutaan matkailukäyttöön

2.1 Matkailun kehittäminen Kalajoella ja Lohtajalla ennen sotia

Matti Kyllönen kirjoittaa teoksessaan *Kalajoen ja Raution historia 1865–1975*, että Kalajoella hiekkasärkkien merkitys matkailun kannalta tunnustettiin jo maailmansotien välisenä aikana.³⁸ Noin 30 kilometriä Lohtajalta pohjoiseen sijaitsevalla Kalajoen hiekkasärkillä ensimmäinen palvelupiste tiedetään perustetun vuonna 1930.³⁹ Hiekkasärkät olivat niin ikää suosittu juhlapaikka. Esimerkiksi juhannusjuhlien järjestäminen siellä muodostui perinteeksi 1930-luvulla.⁴⁰

Vattajan hiekkasärkkäalueesta oli 1920-luvun kuluessa muodostunut Kalajoen *Tuomipakkojen* tapaan suosittu retkeily- ja juhlienpitopaikka. Retkeilypaikakseen Vattajan ottivat etenkin Lohtajan aluepiirin nuorisoseuralaiset, jotka toimivat Vattajan ”asuttamisen” alullepanijoina.⁴¹ Kalajoen esimerkin innoittamana keskustelu Vattajanniemen hiekkasärkkien kehittämisestä oli varsin vireää. Tästä ovat osoituksena monet 1920- ja 1930-luvuilla sanomalehti *Keskipohtjanmaassa* julkaistut artikkelit Vattajan hiekkasärkkäalueesta.⁴² Kun Kalajoen hiekkasärkillä jo harjoitettiin liiketoimintaa, oli Vattaja vielä melko koskematonta erämaata. Perustavanlaatuisena syynä kahden hyvin samankaltaisen kohteen erilaiselle kehittymiselle onkin havaittavissa ainakin välttämättömän infrastruktuurin, eli kunnollisen tieyhteyden, uupuminen. Vattajan hiekkasärkät olivat verrattain hankalan matkan takana ja Lohtajan kirkolta matkaa tuli hiekkasärkille liki 10 kilometriä. Nimimerkki ”Johannes” kirjoittaa retkikertomuksessaan vuodelta 1933:

³⁸ Kyllönen 1980, 488.

³⁹ Hilma Rahjan ”Hilman paviljonki”. Kyllönen 1980, 426.

⁴⁰ Kyllösen mukaan matkailusta ja muista palveluista tuli Kalajoella jo maailmasotien välisenä aikana ”merkittävä työllistäjä”. Väitteensä hän perustelee sillä, ettei Kalajoen kunnallislautakunta enää vuonna 1925 puoltanut kolmen uuden kahvilan perustamislupaa. Tästä hän tekee johtopäätöksen, että kahviloiden ja limonadinmyyntipaikkojen pito kannatti. Kyllönen 1980, 425–426.

⁴¹ V.H. ”Keski-Pohjanmaan rannikon retkeilypaikkoja” (art.). KP 4.7.1935.

⁴² Sanomalehdistä löytyy paljon nuorisoseuraväen ja muiden Vattajalla käyneiden retkikertomuksia, joissa Vattajaa usein mainostetaan hyvänä retkikohteena, esim. nimim. kokki, ”Nuorisoseurapuhujien retkeily ja maaottelu Vattajalle” (pak.). KP 3.8.1929. 1930-luvulta löytyy myös Vattajan matkailun kehittämisen puolesta kantaottavia kirjoituksia, esim. S.P. ”Vattajan valtavat hiekkasärkät Lohtajalla saatava matkailuyleisön parempaan huomioon” (mielipide). KP 19.2.1938.

Kävimme myös kuuluilla Vattajan hiekkasärkillä. Siellä sattui samanaikaisesti retkeilemään Lohtajan ja Kannuksen aluepiiriläisiä. Vattaja on erinomainen paikka sekin, mutta mielestämme kokolailla erämaassa. Kulku sinne hankala, maitse ja meritse noin 7–9 kilometriä. Meri hietakummuilta niin ikää kaukana, noin kilometrin päässä. Mutta joka tahtoo nauttia retkeilystä vaivojaan säästämättä, hänen sopii tällöin suunnata matkansa Vattajalle. Kyllä vaikutelma laajoine, viehättävine näköaloineen palkitsee vaivat suurenmoisesti.⁴³

Tien tekemisestä ja muiden peruspalveluiden kehittamisestä käytiin keskustelua, ja aihe oli esillä *Keskipohjanmaassa* pitkin 1920- ja 1930-lukuja.⁴⁴ Esimerkiksi *Keskipohjanmaan* toimitus vetosi lohtajalaisiin hieman piikittelevällä kysymyksellään ”milloinkahan lohtajalaisista tulee sen verran liikemiehiä, että he laittavat Vattajalle johtavan autotien ja sitten perille jonkinlaisen virvoitusjuomamyymälän?”⁴⁵ Niin ikään nuorisoseuraväen kesäisestä Vattaja-retkestä kirjoittanut ”Teppo” kertoi kirkonkylän kahvilassa neuvotelleensa sinne sattumalta samaan aikaan osuneiden ”kunnanpomojen” kanssa ”niin tärkeästä ja kauaskantoisesta suunnitelmasta, kuin Vattajalle tien tekemisestä – joka muuten sivumennen sanoen ei sietäisi enää viivytystä”.⁴⁶ Ilmeisesti 1930-luvun kuluessa Vattajalle saatiin jonkinlainen autollakin kuljettava tie tehdyksi. Kuitenkin vuonna 1938 kirjoitetusta mielipiteestä on havaittavissa, että Vattajan matkailullinen kehittäminen oli vielä alkutekijöissään:

Kalajoen särkille on jo kulkuyhteys hyvä, mutta Lohtajan Vattajan särkille olisi kulkuyhteys parannettava. Jonkunlainen autotie on jo olemassa, mutta sitä olisi kunnostettava. [...] asia vaatisi vielä matkailumajan, vaikka ensi alkuun pienenkin, jossa parina kesäkuukautena olisi tarjottavana vaikkapa vain voileipiä, virvokkeita ym., vieläpä tarpeenvaatiessa tilaa huoneissakin, ainakin pienemmille seurueille, jos ei muuten niin teltoissa. Voisikohan toivoa, että lohtajalaiset, joita asia lähinnä koskee, jo ensi kesäksi saisivat kulkuyhteyden särkilleen järjestetyksi. Samoin majan varusteineen ja hoitajineen, se olisi

⁴³ Johannes, ”Retkeilykirje Ohtakarista.” (art.). KP 29.7.1933.

⁴⁴ Mainintoja tiehankkeesta mm. KP 18.7.1929; KP 17.7.1930; KP 31.7.1930; KP 18.7.1931.

⁴⁵ Lehti, ”Kesäisiä kaskuja” (pak.). KP 17.7.1930.

⁴⁶ Teppo, ”Nuorisoseurapuhujien retkeily Vattajalle.” (art.). KP 18.7.1931.

*palvelus koko maakunnallemme, koko maalle ja matkustavalle yleisölle, joka puolestaan heidän vaivansa korvaisi.*⁴⁷

Vattajan kehittäminen virkistys- ja matkailualueena 1920-luvun lopulta alkaen näyttäytyy kokolailla verkkaisemmalta kuin Kalajoella, jossa jo hyvin varhain aloitettiin palveluiden tarjoaminen. Yli kymmenen vuotta kestänyt jahkailu kunnollisen tieyhteyden ja matkailumajan rakentamisesta Vattajalle ei johtunut alueen matkailullisten arvojen ymmärtämättömyydestä. Sanomalehtiaineistosta ei myöskään löytynyt viitteitä siitä, että Lohtajan kunnan talous olisi ollut erityisen huonolla tolalla, ja että se tästä syystä olisi suhtautunut Vattajan alueen kehittämiseen nihkeästi. Kenties se, ettei Lohtajan kunnalla ollut maanomistuksia Vattajanniemellä, söi sen intoa alueen kehittämiseen. Vaihtoehtoisena syynä voidaan pitää yrittäjähenkisyyden ja toimeliaisuuden puuttumista tuon ajan lohtajalaisilta kunnallisvaikuttajilta. Ainakin Ulla Ekman-Salokangas on luonnehtinut tutkimusaikansa (1910–1980) lohtajalaista kunnalliselämää kautta linjan varovaiseksi.⁴⁸ Joka tapauksessa Suomen joutuminen toiseen maailmansotaan varmasti katkaisi sen vähäisenkin kehityksen, joka Vattajalla oli saatu alulle.

Kyllösen väitteeseen matkailun ja muiden palveluiden muodostumisesta Kalajoella merkittäväksi työllistäjäksi jo maailmansotien välisenä aikana on suhtauduttava varauksellisesti. ”Huomattavan menestyksen” – kuten Kyllösenkin teoksensa myöhemmässä luvussa toteaa – Kalajoen kunta saattoi todeta hiekkasärkkien saavuttaneen vasta 1960-luvulla, kun kunta oli ensin aloittanut aktiivisen kehittämistyön. Vaihe vaiheelta hiekkasärkät kehittyivät matkailun ja kunnan talouden kannalta merkityksellisiksi. Vuonna 1962 kunta rakennutti hiekkasärkille perustoiminnot, kuten tien, leirintäalueen, keittokatoksen ja kioskin. Ensimmäiset anniskeluoikeudet myönnettiin vuonna 1965. 1970-luvun alussa valmistuivat leirintäalueen ja hiekkasärkkien yleissuunnitelmat. Uusia toimintoja kehiteltiin turisteille muun muassa hyljesafarien, kalastusretkien ja huvipurjehdusten muodossa. Vuonna 1975 Kalajoella olikin jo 926 ympärivuotista ja 692 osavuotista vuode- ja asiakaspaikkaa, ja turistiyöpymisten määrä kohosi 50 000 kesää kohden.⁴⁹ Lohtajalla

⁴⁷ S.P. ”Vattajan valtavat hiekkasärkät Lohtajalla saatava matkailuyleisön parempaan huomioon” (mielipide). KP 19.2.1938.

⁴⁸ Ekman-Salokangas 2004, 324.

⁴⁹ Kyllönen 1980, 488.

seurattiin läheisen Kalajoen matkailun saralla saavuttamaa menestystä mitä ilmeisimmin suurella mielenkiinnolla.

2.2 Kunta tekee aloitteen Vattajan saamisesta matkailukäyttöön

Puhe pakkolunastetun Vattajan palauttamisesta Puolustusvoimilta kunnalle alkoi Lohtajalla 1960-luvun lopulla, kun kunnassa ruvettiin laskeskelemaan Vattajan mahdollista tuottavuutta matkailualueena.⁵⁰ Näiden puheiden ja laskeskeluiden taustalla vaikutti mitä ilmeisimmin lähellä sijainneen Kalajoen hiekkasärkkien antama esimerkki. Vuoden 1968 elokuussa Lohtajan kunnanhallitus aloitti eräänlaisen tiedustelukierroksen ja ilmapiirin kartoituksen, kun se otti kirjeitse yhteyttä Keski-Pohjanmaan Maakuntaliittoon, Keski-Pohjanmaan Matkailuyhdistykseen, Kokkolanseudun Aluesuunnitteluyhdistykseen sekä naapuri- ja lähikuntiinsa, pyytäen lausuntoa vireillä olevasta aloitteestaan matkailu- ja virkistysalueen perustamisesta Vattajalle.⁵¹ Ehdotuksen tekemiseen puolustusministeriölle kunta ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa ryhtynyt.

Ensimmäinen varsinaisen aloitteen Vattajan palauttamisesta kunta teki vuonna 1971.⁵² Tuolloin Lohtajan kunnanhallitus otti kunnanvaltuuston päätöksellä⁵³ yhteyttä puolustusministeriöön, ja ehdotti pakkolunastetun alueen luovuttamista kokonaisuudessaan matkailu- ja virkistyskäyttöön.⁵⁴

Tukea aloitteelleen Lohtajan kunta haki jälleen Keski-Pohjanmaan maakuntaliitolta ja Keski-Pohjanmaan matkailuyhdistykseltä. Maakuntaliiton ja matkailuyhdistyksen antamat lausunnot olivat aloitetta puoltavia ja pääosin hyvin yhtenäisiä. Molemmat näkivät, että Vattajanniemen laajoilla hietikoilla ja pitkillä puhdasvetisillä ranta-alueilla,

⁵⁰ Ilta-Sanomat (IS), 2.7.1976. Ks. myös Halsti 2008, 68.

⁵¹ Kokkolan kaupungin-, Kannuksen kaupungin-, Himangan kunnan-, Kälviän kunnan- ja Kaarlelan kunnanhallituksen lausunnot Lohtajan kunnanhallituksen pyynnöstä. Lausunnonantajat puolsivat aloitetta lukuun ottamatta Kaarlelan kunnanhallitusta, joka pitäytyi ottamasta kantaa asiaan. Tutkimuslausunnot ja suunnitelmat. LKA Eb:3. KKA.

⁵² KP 20.10.1971. Ks. myös Halsti 2008, 68–69.

⁵³ Lohtajan kunnanvaltuuston pöytäkirja 12.7.1971. 71 §. Vattajaa koskevia asiakirjoja. LKA Hc:2. KKA. Vrt. Halsti 2008, 68. Halstin tutkimuksessa on hienoinen asiavirhe, kun hän kertoo kunnanvaltuuston ottaneen valtioneuvostoon yhteyttä Vattajan palauttamiseksi kunnalle. Todellisuudessa kunnanhallitus toimeenpanevana elimenä oli taho, joka palautusehdotuksen puolustusministeriöön lähetti.

⁵⁴ Lohtajan kunnanhallituksen kirje puolustusministeriölle 5.10.1971. LKA Hc:2. KKA.

valtatie 8:n varrella lähellä Kokkolan ja Pietarsaaren teollisuuskaupunkeja, olisi mitä parhaat edellytykset paitsi paikallisten ihmisten virkistyskäytölle, myös ”huomattavan kansainvälisen matkailukohteen” luomiselle. Maakuntaliiton ja matkailuyhdistyksen mukaan alueen käyttäminen puolustusvoimien ampuma- ja harjoitusalueena ei tehnyt oikeutta niille edellytyksille, joita alueella siviilikäytössä olisi. Molempien tahojen mielestä puolustusvoimien ilmatorjuntajoukoille olisi Suomesta löydettävissä paljon karumpia ja matkailun kannalta vähäarvoisempia alueita.⁵⁵

Vattajanniemen saaminen matkailukäyttöön nähtiin siis, ei vain Lohtajan kunnan, vaan koko maakunnan elinkeinoelämän kannalta tärkeäksi asiaksi. Lohtajan kunnanhallitus perusteli aloitettaan pitkälti maakuntaliiton ja matkailuyhdistyksen lausuntojen pohjalta. Kunnan perusteluista on lisäksi luettavissa kunnallinen näkökulma: Vattajan alue ei tuottanut kunnalle juuri mitään, ei edes verotuloa metsämaan tuotosta, ja juuri tämä seikka oli kunnalle merkityksellinen.⁵⁶

Puolustusministeriö vastasi Lohtajan kunnanhallitukselle 23.11.1971 päivätyllä kirjeellään. Vastauksessaan puolustusministeriö viittasi pääesikunnan antamaan lausuntoon, joka oli yksiselitteisen kieltävä.⁵⁷ Pääesikunta perusteli näkemystään muun muassa sillä, että Vattajanniemen harjoitusalue oli ainut mahdollinen alue, jossa ilmatorjunta-ammuntoja voitiin suorittaa. Lisäksi alueeseen oli pääesikunnan mukaan 20 vuoden aikana ehditty investoida ”huomattavan paljon varoja ja työtä”, esimerkiksi monenlaisia kiinteitä rakennuksia, joita ei hetkessä siirrettäisi pois. Pääesikunta näki myös, että korvaavan harjoitusalueen löytäminen ilmatorjuntajoukoille olisi vielä vaikeampaa, kuin mitä se 1950-luvulla oli ollut. Mahdollinen uusi harjoitusalue olisi lisäksi pääesikunnan näkemyksen mukaan ”varsin suurella todennäköisyydellä nykyistä leirialuetta huomattavasti heikompi”. Täten pääesikunta katsoi Vattajanniemen harjoitusalueen olleen puolustuslaitokselle ”ehdottoman välttämätön”.⁵⁸

Lohtajan kunnan aloitteesta uutisoinut sanomalehti *Vaasa* haastatteli puolustusministeriön hallitussihteerin Pentti Heikkilää, joka kertoi näkemyksensä Lohtajan mahdollisuuksista saada pakkolunastettu Vattaja takaisin kunnalle. Kunnan

⁵⁵ Keski-Pohjanmaan Matkailuyhdistyksen lausunto Lohtajan kunnalle 20.8.1971; Keski-Pohjanmaan Maakuntaliiton lausunto Lohtajan kunnalle 24.9.1971. LKA Hc:2. KKA.

⁵⁶ Lohtajan kunnanhallituksen esitys puolustusministeriölle Vattajanniemen alueen palauttamisesta 5.10.1971. LKA Hc:2. KKA.

⁵⁷ Puolustusministeriön kirje Lohtajan kunnanhallitukselle 23.11.1971. LKA Hc:2. KKA.

⁵⁸ Pääesikunnan lausunto puolustusministeriölle 8.11.1971. LKA Hc:2. KKA.

aloitteen ongelmana Heikkilä piti sitä, ettei kunnalla ollut tarjota mitään toista aluetta Vattajanniemen sijalle. Heikkilän mukaan olisi ylipäättään kyseenalaista, olisiko Lohtajan kunta lainkaan alueen saajana siinä tapauksessa, että alue päätettäisiin puolustusvoimilta luovuttaa pois. Tällä Heikkilä viittasi pakkolunastuslakiin, jonka mukaan jos pakkolunastettu alue luovutettaisiin 20 vuoden aikana sen pakkolunastamisesta, tulisi alue luovuttaa sen entisille omistajille, eli niille maanomistajille, jolta se 1950-luvulla pakkolunastettiin.⁵⁹

Lohtajan kunnassa lienee mietitty jonkin toisen alueen ehdottamista Vattajanniemen tilalle. Ainakin kunnanjohtaja Matti Uusi-Rauvan kunnanpäättäjäille osoittamasta selonteosta, jossa hän kertoo käymistään epävirallisista keskusteluista hallitussihteeri Heikkilän kanssa, mainitaan sellaisia asioita, kuten Lestijärven ja Perhon valtion metsämaiden sekä Rovajärven harjoitusalueen soveltumattomuutta ilmatorjunnan ampuma-alueeksi.⁶⁰ Koska kunnanjohtaja oli tällaisia keskusteluja puolustusministeriön virkamiehen kanssa käynyt, voidaan olettaa, että kunnan piirissä haettiin asiaan ratkaisuja. Samaisessa muistiossa kunnanjohtaja pohti kunnan mahdollisuutta vuokrata Vattajan harjoitusalueen eteläpäästä sopivan kokoisen alueen, jota voitaisiin käyttää matkailu- ja virkistystarkoituksiin.⁶¹

Lohtajan kunta ei 1970-luvun alussa saanut vietyä aloitettaan läpi matkailu- ja virkistysalueen muodostamisesta Vattajalle. Kunnan, maakuntaliiton ja matkailuyhdistyksen käsitykset Vattajanniemen harjoitusalueen merkityksestä Puolustusvoimille osoittautuivat virheellisiksi ja ylioptimistisiksi. Puolustusvoimille ei ilmatorjunnan ampuma-alueeksi kelvannut mikä tahansa korpimaa, vaan ampuma-alueen kriteerit olivat samat kuin 1950-luvulla uutta aluetta valittaessa. Virkistyskäytön ja matkailun mahdollisuudet paranivat Vattajalla vasta yli kymmenen vuotta myöhemmin, kun puolustusministeriö keväällä 1982 tuli kunnan vaatimuksia vastaan, ja osoitti Lohtajan kunnalle Vattajanniemen pohjoispäästä Pitkänpauhan alueen uimarannaksi kuntalaisten käyttöön.⁶² Lupa alueen käyttämisestä uimarantana oli kuitenkin määräaikainen, ja se voitiin irtisanoa välittömästi, jos Puolustusvoimien tarve

⁵⁹ Pakkolunastuslain mukaisesti jos alueen palauttaminen puolustusvoimilta olisi tapahtunut 20 vuoden aikana sen lunastamisesta, olisi alue pitänyt palauttaa sen entisille omistajille, eli maanomistajille, jolta alue oli 1950-luvulla lunastettu. Vaasa 21.10.1971.

⁶⁰ Kunnanjohtaja Matti Uusi-Rauvan muistio Lohtajan kunnalle 10.11.1971. LKA Hc:2. KKA.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Pitkänpauhan uimaranta. Ks. Liitteet, kartta 3.

niin edellytti.⁶³ Tälle uimaranta-alueelle Lohtajan kunnanhallitus pystyi vuonna 1984 myöntämään oikeudet grillikioskille sekä kaksi vuotta myöhemmin nousseille kahdelle kunnan omistamalle vuokramökille.⁶⁴ 1980-luvun lopussa Lohtajan kunta esitti puolustusministeriölle Pitkäpauhan uimaranta-alueen laajentamista sekä uuden virkistysalueen saamista harjoitusalueen eteläpäästä, Hakunnista.⁶⁵ Nämä aloitteet eivät kuitenkaan edenneet esitysastetta pidemmälle.

⁶³ Pohjanmaan sotilasläänin esikunta & Vaasan seutukaavaliitto 1987, 4.

⁶⁴ Halsti 2008, 69–70.

⁶⁵ Lohtajan kunnanhallituksen aloite puolustusministeriölle 21.3.1988. LKA Hc:2. KKA.

3 Vaihtoehtona sotilaskäytön tehostaminen

Lohtajan kunnassa saatiin 1970-luvun alussa huomata, ettei Vattajan saaminen puolustusvoimilta kokonaan takaisin ollut realistinen tavoite. Pieleen menneen palauttamisyrittäksen jälkeen kunta muutti toimintastrategiaansa ja tarjosi Vattajan harjoitusalueita pysyvämmän sotilastoiminnan alueeksi. Kunta tarjosi Vattajanniemen harjoitusalueita 1970-luvun lopulta alkaen useaan kertaan eri joukkoyksiköille varuskunta-alueeksi. Sotilaskäytön lisääminen alueella olisi vaikuttanut kunnan talouteen positiivisesti, sillä työpaikkojen kautta kunta olisi saanut verotuloja kassansa. Myös harjoitusjoukkojen harjoituksissa tarvitsemat elintarvikkeet nousivat keskustelun aiheeksi, kun kunta toivoi Puolustusvoimien suorittavan elintarvikeostot paikallisilta kauppaliikkeiltä.

3.1 Vattajaa esitetään varuskunta-alueeksi

Sodanajan joukkueenjohtajia kouluttavan reserviupseerikoulun (RUK) vaikeudet nousivat 1980-luvun puolivälissä uutisotsikoihin. RUK oli joutunut Haminassa, jossa koulu sijaitsi, tilanteeseen, jossa sen käytössä olleet harjoitusalueet eivät olleet sen toiminnan kannalta riittäviä. Koululla oli harjoitusalueita käytössään pieninä paloina ja osittain vuokralla noin 700 hehtaaria. Harjoitusalueiden vähyyden lisäksi osa harjoitusalueista sijaitsi verrattain kaukana varuskunnasta. RUK:n lisätarve harjoitusalueille oli vähintään 1500 hehtaaria. Sekä puolustusministeri Veikko Pihlajamäki että reserviupseerikoulun johtaja eversti Jorma Pullinen ilmoittivat, että RUK ja sen yhteydessä toiminut Kymen Jääkäripataljoona voitaisiin siirtää Haminasta pois, jos tarvittavista harjoitusalueista ei päästäisi sopuun. Nämä julkilausumat saivat innostuneen vastaanoton monessa pienessä kunnassa. Muun muassa Vimpeli, Keuruu, Kemijärvi, Valkeala, Joensuu sekä Lohtaja tarjosivat auliisti kuntaansa RUK:n uudeksi sijoituspaikaksi.⁶⁶

⁶⁶ IS 13.4.1984.

Lohtajan kunnanhallitus päätti kokouksessaan 2.4.1984 ehdotuksen tekemisestä reserviupseerikoulun sijoittamisesta Lohtajalle.⁶⁷ Jo samana päivänä lähti puolustusministeriöön kirje, jossa Lohtajan kunnanhallitus esitti, että puolustusministeriö päättäisi sijoittaa reserviupseerikoulun Lohtajalle. Kunnanhallituksen käsityksen mukaan Lohtaja sopi varuskuntapaikkakunnaksi hyvin, olihan valtiolla kunnassa jo valmiiksi 1400 hehtaaria harjoitusalueita omistuksessaan.⁶⁸

Puolustusministeriö ei Lohtajan kunnan ehdotukseen reagoinut. Ainakaan kunnan arkistosta ei löydy puolustusministeriön tai muiden viranomaisten vastauksia. Tästä lannistumatta kunnanhallitus päätti uudistaa ehdotuksensa vuosina 1985 ja 1986.⁶⁹ Kunnanhallitus haki nyt taustatukea ehdotukselleen Keski-Pohjanmaan maakuntaliitolta, ja toivoi sen lähtevän ajamaan asiaa.⁷⁰ Uudistetussa ehdotuksessa kunnanhallitus esitti vaihtoehtoisena ratkaisuna Vaasan Rannikkopatteriston sijoittamista Lohtajalle, jos RUK:n siirtäminen ei toteutuisi. Vuonna 1986 kunnanhallitus esitti asiansa viimeisen kerran, nyt suoraan puolustusministeri Veikko Pihlajamäelle, toivoen ehdotuksensa johtavan ”konkreettisiin yhteydenottoihin”.⁷¹

Lohtajan kuntaan ei sijoitettu reserviupseerikoulua eikä Vaasan Rannikkopatteristoa. Lohtajan kunta teki asiasta useamman esityksen, joihin puolustusministeriö ei kuitenkaan vastannut. Tämä voi kertoa siitä, että puolustusministeriöllä oli kuitenkin koko Haminan harjoitusaluekiistan ajan vahva tahtotila pitää RUK Haminassa, ja päästä tarvittavista harjoitusalueista sopuun. Pohtia myös sopii, missä määrin puolustusministeriön ja RUK:n johdon ilmoitukset koulun mahdollisesta siirtämisestä olivat poliittista peliä. RUK:n oli laskettu 500 työntekijällään tuottavan Haminan kaupungille 76 miljoonaa markkaa tuloa vuodessa.⁷² Näin ollen RUK:n siirtäminen Haminasta olisi tuonut valtavan loven kaupungin talouteen. Kiista RUK:n harjoitusalueista kesti lopulta vuoteen 1987, jolloin valtio ja maanomistajat pääsivät maakauppojen ja vuokrasopimusten kautta yhteisymmärrykseen harjoitusalueista.⁷³

⁶⁷ Lohtajan kunnanhallituksen pöytäkirja 2.4.1984. 127 §. LKA Hc:2. KKA.

⁶⁸ Lohtajan kunnanhallituksen kirje puolustusministeriölle 2.4.1984. LKA Hc:2. KKA

⁶⁹ Lohtajan kunnanhallituksen kirje puolustusministeriölle 18.3.1985; 6.11.1986. LKA Hc:2. KKA

⁷⁰ Lohtajan kunnanhallituksen kirje Keski-Pohjanmaan Maakuntaliitolle 18.3.1985. LKA Hc:2. KKA

⁷¹ Lohtajan kunnanhallituksen kirje puolustusministeri Veikko Pihlajamäelle 16.11.1986. LKA Hc:2. KKA

⁷² Pihlajamäki 2003, 7.

⁷³ Puuperä 2010, 329.

Lohtajan kunnan varuskuntahaaveet näyttävät peräti kummallisilta. RUK:n suhteen kunta teki sitkeästi esityksiä, saamatta kuitenkaan esityksille juuri minkäänlaista vastakaikua. Ennen RUK-esityksiä, vuonna 1977, oli Lohtajan kunta jo esittänyt Vattajanniemen harjoitusalueetta ilmatorjuntakoulun ja kertausharjoituskeskuksen sijoituspaikaksi.⁷⁴ Vuoden 1977 esitykset Lohtajan kunta teki siitä huolimatta, että puolustusministeriön hallitussihteeri Heikkilä oli varsin selväsanaisesti Ilta-Sanomien haastattelussa lausunut, että Puolustusvoimille riittivät olemassa olevat varuskunnat, ja ettei Vattajanniemen harjoitusalueelle tästä syystä perustettaisi varuskuntaa ”ainakaan lähitulevaisuudessa”.⁷⁵ Varuskuntaehdotusten motiiveina onkin pidetty Lohtajan kunnan halua kiinnittää huomiota ja tuoda julkisuuteen Vattajan hiekkarantojen tuottamattomuus ja kunnan ”väliinputoajan” asema. Matkailijat suuntasivat reissunsa Lohtajan ohi Kalajoelle, eivätkä harjoitusjoukotkaan jättäneet Lohtajalle suurempia rahasummia.⁷⁶

3.2 Tarvikehankinnoista ja työpaikoista piristystä talouteen

Samoihin aikoihin, kun Lohtajan kunta esitti Vattajanniemen harjoitusalueetta varuskunta-alueeksi, kävi keskustelu vilkkaana myös Puolustusvoimien tarvikehankinnoista. Lohtajan kunta toivoi Puolustusvoimien suorittavan harjoituksissaan tarvitsemiensa hyödykkeiden, kuten elintarvikkeiden, hankinnan lohtajalaisilta kauppa- ja elintarvikekauppiareiltilta. Aivan pienistä rahasummista ei tarvikehankinta-asiassakaan ollut kyse. Vuositasolla ”muonapäiviä” oli Vattajanniemen harjoituksissa laskettu olevan yhteensä noin 80 000 kappaletta. Rahaa Vattajanniemen harjoitusten elintarvikkeisiin Puolustusvoimat käytti vuodessa noin 1,5 miljoonaa markkaa.⁷⁷

Lohtajan kunnanhallitus totesi muistiossaan valtionvarainministeri Ahti Pekkalalle kunnan esittäneen jo usean vuoden ajan valtion viranomaisille, että Puolustusvoimat suorittaisivat Vattajan harjoitusten huoltoon tarvitsemansa hankinnat lohtajalaisilta

⁷⁴ Puolustusministeriön kirje Lohtajan kunnanhallitukselle 6.5.1977 (ITK); Pääesikunnan kirje Lohtajan kunnanhallitukselle 14.7.1977 (kertausharjoituskeskukset). LKA Hc:2. KKA.

⁷⁵ IS 2.7.1976.

⁷⁶ Halsti 2008, 69.

⁷⁷ Laskelmat muonapäivistä ja elintarvikkeiden kustannuksista on esitetty Lohtajan kunnanhallituksen kirjeessä puolustusministeriölle 28.11.1986. LKA Hc:2. KKA.

kauppaliikkeiltä.⁷⁸ Puolustusvoimissa kuitenkin epäiltiin pienten lohtajalaisten liikkeiden kykyä toimittaa suuria elintarviketilauksia,⁷⁹ ja vasta vuoden 1985 alussa Lohtajan kunnassa päästiin tilanteeseen, jossa Puolustusvoimat pyysivät tarjoukset elintarvikkeista myös lohtajalaisilta liikkeiltä.⁸⁰ Puolustusvoimia, kuten muitakin valtion laitoksia, ohjasi hankinnoissa tiukat määräykset. Tämä käy ilmi esimerkiksi Pääesikunnan taloushuolto-osaston vastauksesta Lohtajan kunnanhallitukselle, kunnanhallituksen tiedusteltua tammikuun 1985 ilmatorjuntaharjoituksen elintarviketoimittajien valintaperusteita:

On valitettavaa, että puolustusvoimat ei ole voineet hyödyntää paikkakunnan omien liikkeiden ja toimittajien tarjoamia kaikkia mahdollisuuksia. Puolustusvoimia sitoo valtion yleiset määräykset, joiden mukaan hankinnat tulee suorittaa valtiolle edullisimmalla tavalla.⁸¹

Rinnan tarvikehankinta-asian kanssa Lohtajan kunta esitti viranomaisille myös muita suunnitelmia. Esimerkiksi Pohjanmaan sotilasläänin komentaja Pertti Jaakkolalle osoittamassa kirjeessä kunnanhallitus esitti, että Puolustusvoimat perustaisivat Vattajanniemen harjoitusalueelle kaluston huoltamiseen ja varastoimiseen tarvittavat tilat. Kunnan käsityksen mukaan kaluston huolto- ja varastohallit palvelisivat kaikkia osapuolia: harjoitusjoukkojen ei tarvitsisi kuljettaa kaikkea kalustoaan varuskunnista tullessaan harjoituksiin, ja Vattajanniemen harjoitusalueelle voitaisiin palkata lisää henkilökuntaa, josta Lohtajan kunta voisi saada verotuloa.⁸² Myös suunnitelmia Kokkolan Ykspihlajassa sijainneen ammusvaraston siirtämisestä Vattajanniemen harjoitusalueelle esiintyi sekä kunnan että Puolustusvoimien suunnitelmissa.⁸³

Suunnitelmia kalusto- ja huoltohallien sekä ammusvaraston sijoittamisesta Vattajanniemen harjoitusalueelle voidaan pitää realistisempina tavoitteina verrattuna aiempiin ehdotuksiin varuskunnista ja matkailualueista. Kohtuullisina näitä ehdotuksia pidettiin lehdistössäkin.⁸⁴ Ongelmaksi muodostuivat kuitenkin Puolustusvoimien

⁷⁸ Lohtajan kunnanhallituksen muistio valtionvarainministeri Pekkalalle 7.4.1984. LKA Hc:2. KKA

⁷⁹ Halsti 2008, 69.

⁸⁰ Esim. Lohtajan kunnanhallituksen kirje Pohjanmaan sotilasläänin komentaja Jaakkolalle 15.8.1985. LKA Hc:2. KKA.

⁸¹ Pääesikunnan taloushuolto-osaston kirje Lohtajan kunnanhallitukselle 15.4.1985. LKA Hc:2. KKA.

⁸² Lohtajan kunnanhallituksen kirje Pohjanmaan sotilasläänin komentajalle 15.8.1985. LKA Hc:2. KKA.

⁸³ Esim. Lohtajan kunnanhallituksen muistio kansanedustaja Anna-Liisa Piiparille 25.2.1987. LKA Hc:2. KKA.; Pohjanmaan sotilasläänin esikunta & Vaasan läänin seutukaavaliitto 1987, 7.

⁸⁴ LJ 20.7.1989.

varomääräykset: ammusvaraston sijoittamisen edellytyksenä oli lisämaan hankinta Vattajanniemestä, jotta varomääräykset täyttyisivät.⁸⁵

Tarvikehankinta-asiassa saavutettiin edistystä 1980-luvun puolivälin jälkeen, kun Puolustusvoimat alkoi pyytää lohtajalaisilta kauppiailta tarjouksia. Vuodelta 1988 on jo olemassa tositteita lohtajalaisilta kaupoilta suoritetuista hankinnoista. Esimerkiksi Vaasan Rannikkopatteristo oli vuoden 1987 harjoitukseen ostanut elintarvikkeita Keski-Pohjanmaan osuuskaupan Lohtajan myymälältä 34 000 markan, T-Marketilta 1 500 markan ja Marin Herkulta 1 100 markan arvosta.⁸⁶

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Vaasan Rannikkopatteriston huoltotoimiston tilasto. LKA Hc:2. KKA.

Loppulause

Olen tarkastellut tässä tutkielmassa Vattajanniemen hietikoiden käytön historiaa melko pitkältä aikaväliltä. Alueen matkailulliset arvot tunnettiin jo 1920- ja 30-luvuilla: Vattaja oli suosittu retkeily- ja juhlapaikka, jonne matkattiin kauempaakin maakunnasta kesäpäiviä viettämään. Matkailuelinkeinon kehittämisessä ennen toista maailmansotaa ei kuitenkaan Lohtajalla onnistuttu yhtä suurella menestyksellä kuin Kalajoella. Pian sotien jälkeen Vattajasta tuli pakkolunastuksen kautta Puolustusvoimien aluetta, mikä oli lohtajalaisille vaikea asia, vaikkakin paikalliset näyttävät sopeutuneen uuteen tilanteeseen melko hyvin. Rauhaisaa rinnakkaiseloä lohtajalaisten ja Puolustusvoimien väen välillä kesti pakkolunastuksen jälkeen parikymmentä vuotta. 1970-luvulta alkaen kasvoi Lohtajan kunnan paine hyödyntää Vattajaa paremmin.

Kunnan tavoite Vattajanniemen saamisesta laajassa mittakaavassa matkailu- ja virkistyskäyttöön tyssäsi siihen, ettei Puolustusvoimien ollut mahdollista luopua sille korvaamattomasta harjoitusalueesta. Kunta yhdessä Keski-Pohjanmaan maakuntaliiton ja matkailuyhdistyksen kanssa arvioi Vattajanniemen merkityksen Puolustusvoimille alakanttiin: ilmatorjunnan harjoitusalueeksi ei sopinut mikä tahansa maa-ala. Kunnan ja Puolustusvoimien intressien laajempi yhteensovittaminen, siis alueen käyttäminen sekä matkailu- että harjoitusalueena, ei sekään ollut mahdollista turvallisuussyistä. Kunnan oli matkailun ja virkistyskäytön kehittämisessä tyydyttävä puolustusministeriön sille osoittamaan uimaranta-alueeseen, johon kunnassa kyllä suhtauduttiin sinänsä myönteisesti.

Kunta yritti Vattajan matkailun kehittämisen lisäksi saada Puolustusvoimia tehostamaan sotilastoimintaa alueella. Kunta esimerkiksi esitti, että Vattajanniemen harjoitusalueelle perustettaisiin varuskunta, ja että alueelle yleensäkin luotaisiin työpaikkoja, joista kunnan olisi mahdollista saada tuloja. Esitykset eivät kuitenkaan ottaneet tuulta alleen. Varuskuntaesitykset näyttävät muutenkin kokolailla yrittämisen vuoksi tehdyiksi. Puolustusvoimille ei ikäluokkien pienennyttyä ja muutenkaan kustannussyistä ollut edullista sijoittaa varuskuntaa Lohtajan Vattajanniemelle. Pelkästään se, että Lohtajan kunnassa oli runsaasti hehtaareja Puolustusvoimien harjoitusalueena, ei riittänyt varuskunnan sijoitusperusteeksi. Näillä esityksillä Lohtajan kunta saattoi kuitenkin pitää

omaa hankalaa tilannettaan esillä. Tarvikehankintojen osalta Lohtajan kunnan voidaan kuitenkin todeta saavuttaneen taloudellista hyötyä kuntansa kauppaliikkeille.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

KOKKOLAN KAUPUNGINARKISTO (KKA)

Lohtajan kunnan arkisto (LKA)

Kunnalliskertomukset 1952–1992

Lohtajan kunnalliskertomus vuodelta 1952

Lähetettyjen asiakirjojen toisteet

Tutkimuslausunnot ja suunnitelmat 1954–1979

Saapuneet asiakirjat

Puolustusvoimat, sotilasviranomaiset 1948–2007

Sisällön mukaan järjestetyt

Sotaväen asioita, Vattajaa koskevia lehtileikkeitä, historiaa ym. 1971–2008

Vattajaa koskevia asiakirjoja 1971–2000

II Hakupalvelut ja muut internetlähteet

YSO – Yleinen suomalainen ontologia. <https://finto.fi/yso/fi/>. (Luettu 19.2.2020)

HELDA – Helsingin yliopiston digitaalinen arkisto. <https://helda.helsinki.fi/>. (Luettu 22.4.2020)

Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu>. (Luettu 24.4.2020)

Retkipaikka 2.1.2017. <https://retkipaikka.fi/vuoden-retkipaikka-2016-loytyy-kokkolasta-kolmen-karjessa-upeita-kohteita-ympari-suomen/>. (Luettu 8.5.2020)

Pihlajamäki, Veikko

Muistelmakirjoitus ”Taistelu RUK:n harjoitusalueista” vuodelta 2003. Puolustusministeriö.

[https://www.defmin.fi/files/356/1584_Taistelu_RUKn_harjoitusalueista -
Veikko_PihlajamAki.PDF](https://www.defmin.fi/files/356/1584_Taistelu_RUKn_harjoitusalueista_-_Veikko_PihlajamAki.PDF). (Luettu 20.5.2020)

III Sanoma- ja aikakauslehdet

Ilta-Sanomat (IS) 2.7.1976 ja 13.4.1984

Keskipojanmaa (KP) 1929–1938 sekä 1971–1989

Lestinjoki (LJ) 20.7.1989

Uusi-Suomi (US) 29.5.1955

Vaasa 21.10.1971

IV Tutkimuskirjallisuus

Hahto, Kaisa 2012: *Vattaja-diskurssi. Ideologiset merkitykset sanomalehti keskipohjanmaan Vattaja-uutisissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.

Halsti, Cecilia 2008: *Kiistat Lohtajan Vattajan alueen käytöstä osallistumisen näkökulmasta*. Suunnittelumaantieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Ekman-Salokangas, Ulla 2004: *Suur-Lohtajan historia 1910-luvulta 1980-luvulle*. Suur-Lohtajan historiatoimikunta.

Kojo, Oiva & Valkolahti, Aili 1957: *Kuolemajärvi – historia, muistelmia ja kuvauksia*. Kuolemajärvi-säätiö.

Kyllönen, Matti 1980: *Kalajoen ja Raution historia 1865–1975*. Kalajoen kunta.

- Lappalainen, Jussi Tapani 2002: *Haluatko historiankirjoittajaksi?*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Mäkinen, Kalevi & Rauhaniemi, Tom & Rönty, Hannu & Sahala, Lauri & Teeriaho, Jari 2011: ”Valtakunnallisesti arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat”. *Suomen ympäristö* 32/2011. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Peltola, Sakari & Latva-Pukkila, Pekka & Viik, Pertti & Hotti, Aki (toim.) 2002: *Ilmatorjuntamiehet Lohtajalla 1952–2002*. Pääesikunta, Helsinki.
- Peltonen, Lasse & Villanen, Sampo 2004: ”Maankäytön konfliktit ja niiden ratkaisumahdollisuudet Osa 1. Katsaus käsitteisiin ja kirjallisuuteen”. *Suomen ympäristö* 723. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Pohjanmaan sotilasläänin esikunta & Vaasan läänin seutukaavaliitto 1987: *Puolustusvoimien alueelliset erityistarpeet Vaasan läänissä*. (Raportti/selonteko). Päivätty 15.8.1987.
- Puuperä, Jaakko 2010: *Ympyröiltä upseeriksi. RUK 90 vuotta 1920–2010*. Reserviupseerikoulun Oppilaskunnan Kannatusyhdistys ry.
- Sigma Konsultit Oy 2001: *Keski-Pohjanamaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet*. Keski-Pohjanmaan liitto & Sigma Konsultit Oy.
- Vikuna, Kustaa 1965: ”Maakunnan esittely”. *Keski-Pohjanmaa*, s. 5–15. Keski-Pohjanmaan Maakuntaliitto.

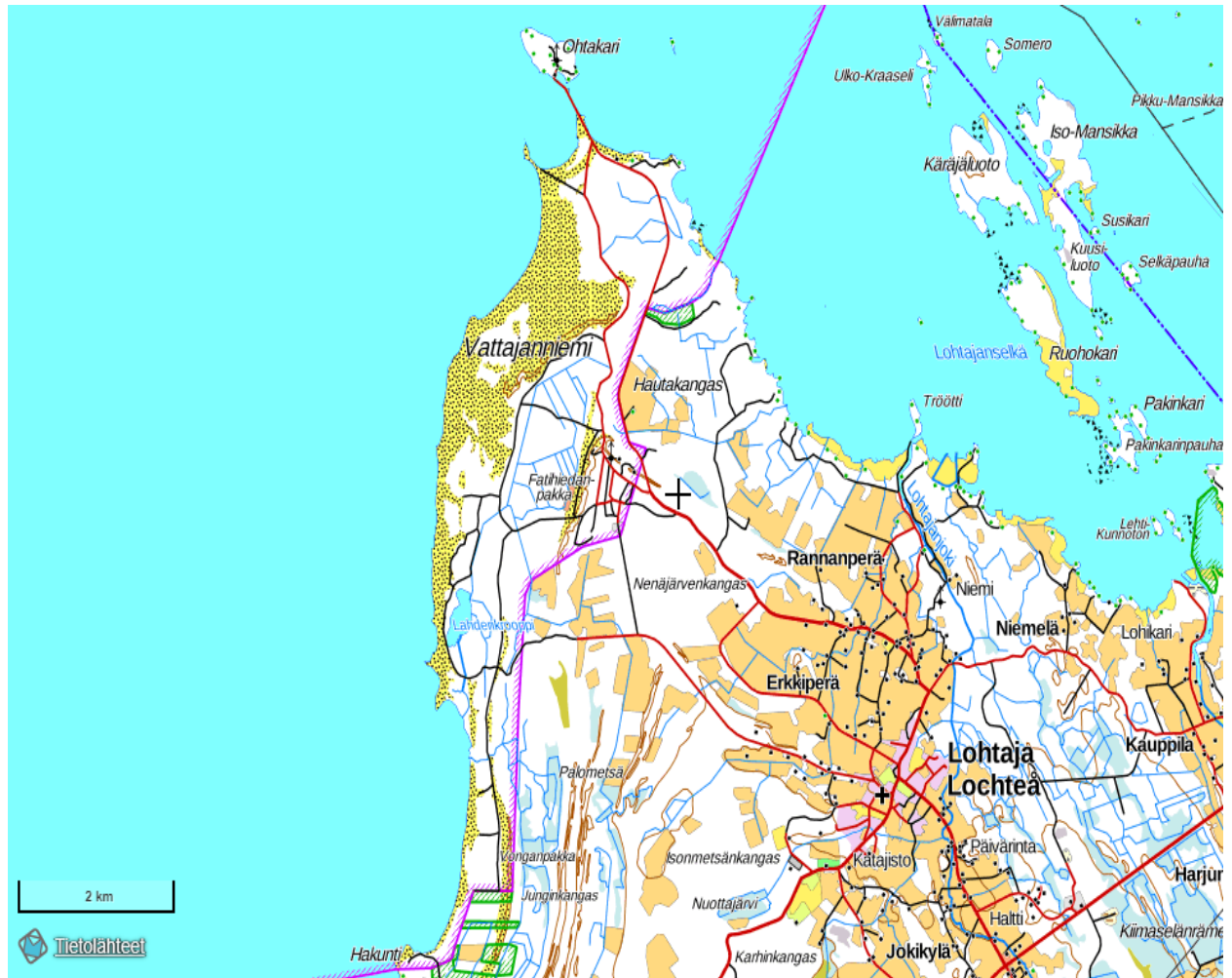
Liitteet

Kartta 1. Lohtaja ja Vattajanniemi⁸⁷

⁸⁷

Kartta 2. Vattajanniemi⁸⁸

⁸⁸ Kuvakaappaus. Maanmittauslaitoksen karttapaikka -palvelu.

Kartta 3. Ohtakari, Kalsonnokka sekä Pitkänpauhan uimaranta⁸⁹

⁸⁹ Kuvakaappaus. Maanmittauslaitoksen karttapaikka-palvelu.